

BONAWENTURA SMOLKA OFM

Kłodzko

Zbawczy wymiar miłości i miłosierdzia Bożego w Starym Testamencie jako źródło i fundament misyjnej działalności Kościoła w nauce Jana Pawła II

Zbawienie, którego tajemnica spoczywa w szczególnym posłannictwie misyjnym Kościoła, wydaje się łączyć przede wszystkim z miłością. Miłość stanowi podstawę odwiecznego dialogu Boga z człowiekiem. Według Pisma św. jest ona odwieczna i suwerenna¹. Ma swe źródło w samym Bogu i jest konstytutywną motywacją dla podejmowania przez Niego działań skierowanych ku człowiekowi. Bóg bowiem z miłości — poprzez akt stworzenia — urzeczywistnił swój odwieczny zamiar ścisłego zjednoczenia się z człowiekiem. Kierując się miłością zawiera Przymierze, które — wciąż odnawiane — staje się nie tylko znakiem łączności, ale przede wszystkim przyjaźni Boga z ludźmi. Aktem zaś najwyższej miłości i miłosierdzia Boga jest dzieło odkupienia człowieka, które dokonało się przez Syna Bożego, Jezusa Chrystusa².

Odkupienie, obejmujące całość środków podjętych przez Boga dla człowieka, jest aktem historycznym, dlatego też wyodrębnia się przy pomocy właściwej sobie treści teologicznej i uzasadnień dziejowych na poszczególnych etapach realizacji zbawczego planu Boga³. Bóg, według Starego Testamentu, jest wielkością najwyższą. Od Niego wszystko pochodzi i w Nim wszystko ma swoje uzasadnienie. Bóg jest jedynym Stwórcą i absolutnym

¹ Por. K. Romaniuk, *Zbawcza inicjatywa Boga*, w: *Drogi Zbawienia. Od Biblii do Soboru*, red. B. Przybylski, Poznań 1970, s. 5–11; P. Schmidt, *Wierzę w Stworzyciela nieba i ziemi*, „Communio” 4(1982) s. 14–16.

² Por. A. Nossol, *Teologiczno-humanistyczne aspekty miłosierdzia*, w: tenże, *Teologia bliższa życiu*, Opole 1984, s. 317–318.

³ K. Lehmann, *Der bedrohte Mensch und die Kraft des Ebarmens Gottes, Papst Johannes Paulus II*. Revidierte deutsche Übersetzung und Kommentar von Karl Lehmann, Freiburg im Br. 1981, s. 97–98; J. Saraiva Martins, *Dives in misericordia. Commento all'Enciclica di Giovanni Paolo II*, Brescia 1981.

Władcą. Dlatego też w swojej wielkości i absolutności staje się częstokroć dla człowieka dalekim i niepojętym⁴. Jednakże absolutna transcendentność Boga Starego Testamentu nie wyklucza Jego bliskiej łączności ze stworzeniami. Nie jest On zatem bezosobową siłą panującą nad światem, ale Osobą objawiającą się przede wszystkim jako Ojciec wszelkiego stworzenia.

Bóg jako Ojciec jest Stwórcą, najwyższym Prawodawcą oraz Stróżem ładu moralnego — zarówno we wszechświecie, jak i w samym człowieku. Bóg jest Ojcem kochającym swe stworzenia, dlatego też zniża się do spraw ziemskich, prowadzi stały dialog z człowiekiem, kierując się przede wszystkim miłością i miłosierdziem. Wartości te tym samym stanowią istotę wszelkich poczynań Kościoła, zmierzających do głoszenia Królestwa Bożego na ziemi⁵. Dlatego też Papież w encyklice *Redemptoris missio* napisze, że: „bogaty w miłosierdziu swoim Bóg jest Tym, którego objawił nam Jezus Chrystus jako Ojca. Objawił nam Go zaś i ukazał w sobie, Jego Synu. Słowa te napisałem na początku encykliki *Dives in misericordia*, ukazując, w jaki sposób Chrystus jest objawieniem i wcieleniem miłosierdzia Ojca. Zbawienie polega na uwierzeniu i przyjęciu tajemnicy Ojca i Jego miłości, ukazanej i darowanej w Jezusie za pośrednictwem Ducha. W ten sposób wypełnia się Królestwo Boże, przygotowane już przez Stare Przymierze, zniszczone przez Chrystusa i w Chrystusie, głoszone wszystkim narodom przez Kościół, który działa i modli się, by się urzeczywistniło w sposób doskonały i ostateczny”⁶

Według Jana Pawła II, Bóg po raz pierwszy objawił swą miłość w akcie kreacyjnym, stwarzając człowieka na swój obraz i podobieństwo. Jednak w sposób najbardziej dostrzegalny miłość i miłosierdzie Boże objawiły się w Starym Testamencie poprzez dzieje Izraela. Naród ten, podobnie jak inne narody w tym czasie, prowadził własne życie państwowe, doświadczał skutków polityki mocarstw Wschodu — jednym słowem, żył duchem współczesności. Jednakże związek dziejów narodu wybranego z historią powszechną nie osłabił bynajmniej jego wyjątkowej roli w zbawczym planie Boga. Izrael nosił na sobie znamię Jego nadprzyrodzonego działania: związany był i jest nierozzerwalnie z Bożym objawieniem. Dalej uczy Ojciec Święty, że „Stary Testament świadczy, że Bóg wybrał sobie i ukształtował lud, by objawić i ziścić swój plan miłości. Równocześnie jednak Bóg jest Stworzycielem i Ojcem wszystkich ludzi, o wszystkich się troszczy, na wszystkich rozciąga swe błogosławieństwo (por. Rdz 12,3) i ze wszystkimi zawarł Przymierze (por. Rdz 9,1–17). Izrael doświadcza istnienia Boga osobowego i Zbawiciela

⁴ Por. W. Granat, *Bóg i człowiek w dziedzinie poznawczej*, w: tenże, *Personalizm chrześcijański*, Poznań 1985, s. 157–161.

⁵ Por. RM II,12.

⁶ RM II,12.

(por. Pwt 4,37; 7,6–8; Iz 43,1–7) i staje się Jego świadkiem i rzecznikiem pośród narodów. W ciągu swych dziejów Izrael uświadamia sobie, że jego wybranie ma znaczenie uniwersalne (por. np. Iz 2,2–5; 25,6–8; 60,1–6; Jr 3,17; 16,19)⁷

Bóg, wybierając naród izraelski, udziela mu wiary w Jezusa Chrystusa, obiecanego Mesjasza, by mógł nią żyć jeszcze przed Jego przyjściem na ziemię. Wyróżnienie Izraela spośród innych narodów jest konieczne dlatego, aby Bóg w swym zbawczym planie mógł objawić miłość również wobec innych ludzi, wobec wszystkich. Izrael bowiem, na którym spoczywał obowiązek szczególnego świadczenia o Bogu, stał się jednocześnie narodem Przymierza, do którego mają zmierzać wszystkie inne narody, aby tą drogą znaleźć się w powszechnym Bożym planie odkupienia ludzkości⁸ Papież stwierdza, że „miłosierdzie nie tylko należy do pojęcia Boga, ale jest treścią życia całego Izraela i poszczególnych jego synów i córek, jest treścią dialogu, jaki z Nim prowadzą. W tej nade wszystko postaci znalazło ono swój wyraz w poszczególnych księgach Starego Testamentu, a jest to wyraz bardzo bogaty”⁹

Bożego miłosierdzia doświadczył Izrael zarówno jako wspólnota, jak też i poszczególni jego członkowie. Odzwierciedla to szczególnie jedno z najważniejszych wydarzeń w historii tego narodu, a mianowicie wyjście z niewoli egipskiej. W fakcie przyjścia z pomocą swemu ludowi w najbardziej dramatycznym okresie jego historii znajduje — według Papieża — uzasadnienie również jego, tj. Izraela, wiara w Bożą miłość i miłosierdzie. Wiara ta osiągnęła punkt szczytowy w momencie, gdy Bóg w uroczysty sposób zawarł Przymierze z Izraelem¹⁰ Na mocy tego Przymierza Bóg ustanawia Prawo, które z jednej strony stanowi zbiór nakazów moralnych, z drugiej zaś — reguluje funkcjonowanie instytucji wewnętrznych państwa izraelskiego¹¹. Skupiając się zasadniczo na moralnym znaczeniu Prawa Przymierza, Papież zauważa, że chociaż odznaczało się ono szeroką tolerancją w stosunku do niedoskonałości narodu izraelskiego, to jednak w konsekwencji zmierzało do

⁷ RM II,12.

⁸ Por. DM III,4; RM II,12.

⁹ DM III,4; por. J. Homerski, *Dialog z Bogiem miłosierdzia*, w: Jan Paweł II, *Dives in misericordia. Tekst i komentarze*, red. S. Nagy, Lublin 1983, s. 57–67.

¹⁰ Por. DM III,4; J. Warzecha, *Ojcostwo Boga w Piśmie świętym*, „Communio” 1(1982) s. 34–43; J. Kudasiewicz, *Teologia Nowego Testamentu*, Lublin 1986, t. I, s. 30–32; S. Nagy, *Chrystus objawienie miłości miłosiernej*, w: *Miłość miłosierna*, red. J. Krucina, Wrocław 1985, s. 122–123; M. Gołębski, *Idea zbawienia w Piśmie świętym*, AK 96(1981) s. 54–55.

¹¹ Por. P. Grelot, *Różne aspekty Starego Przymierza*, w: *Tajemnica Chrystusa*, Poznań 1969, s. 41–43.

tego, aby doprowadzić ten lud — zgodnie z zamysłem Boga — do świętości, która wyrażałaby się gotowością na przyjęcie Nowego Prawa¹². Analizując historię tego narodu Jan Paweł II zauważa, że różne jednak były drogi realizacji Prawa Przymierza. Izrael częstokroć nie potrafił zrozumieć głębi swego powołania, stąd sprzeniewierzał się Bogu nie zachowując Jego Prawa. I w tym miejscu, odwołując się znowu do historii tego narodu, Papież wskazuje na działalność ludzi natchnionych przez Boga, którzy przemawiając w Jego imieniu, stali na straży ładu moralnego i porządku społecznego. Dlatego pisze: „kiedy budziła się świadomość tej niewierności — a w ciągu dziejów Izraela nie brakowało proroków i mężów, którzy świadomość taką budzili — wówczas odwoływano się do miłosierdzia”¹³. W powyższym cytacie zauważamy pewną nową myśl z zakresu teologii miłości i miłosierdzia prezentowanej przez Jana Pawła II, a mianowicie to, że miłosierdzie okazywane przez Boga człowiekowi czyni z niego nie tylko biernego odbiorcę, ufającego w łaskawość i Boże przebaczenie, ale wyzwala w nim — na płaszczyźnie bardzo osobistej relacji do Boga — pragnienie odpowiedzi, wyrażające się w modlitwie do Jego miłosierdzia.

Ogarniając całość problemu, a zarazem uwzględniając najistotniejsze przejawy Bożego miłosierdzia okazywanego Izraelowi, Papież stwierdza, że „w miłosierdziu Boga dla swego ludu ujawniają się wszystkie odcienie miłości: On jest Ojcem ponieważ Izrael jest Jego pierworodnym synem, jest także Oblubieńcem tej, której prorok oznajmia nowe imię: *r u h a m a* (umilowana), ponieważ jej będzie okazane miłosierdzie”¹⁴. Idea zatem miłosierdzia, okazywanego przez Boga w Starym Testamencie, stała się dla Papieża również zapowiedzią szczególnego uczestnictwa w tajemnicy odkupienia — Maryi jako Matki Odkupiciela, a zarazem jako Tej, którą Bóg w szczególny sposób obdarzył swoją miłością i miłosierdziem.

Przeprowadzona przez Jana Pawła II analiza tekstów Starego Testamentu, wybranych pod kątem teologii miłości i Bożego miłosierdzia, skłoniła Papieża do powiązania Bożego miłosierdzia ze sprawiedliwością: „już Stary Testament uczy, że aczkolwiek sprawiedliwość jest prawdziwą cnotą u człowieka, u Boga zaś oznacza transcendentną Jego doskonałość, to jednak miłość jest od niej [większa]. Jest większa w tym znaczeniu, że jest

¹² Tamże, s. 37–38; por. T. Hermann, *Rozwój idei miłości i miłosierdzia w Piśmie świętym*, w: *Miłość miłosierna*, red. J. Krucina, Wrocław 1985, s. 141–158.

¹³ DM III,4; por. O. Simmel, *Nowy styl*, „Communio” 5(1988) s. 39.

¹⁴ DM III,4; por. S. Grzybek, *Miłosierdzie Boże w Starym Testamencie*, w: Jan Paweł II, *Dives in misericordia. Tekst i komentarz*, Kraków 1981, s. 85–87; J. Chmiel, *Starotestamentalna semantyka miłosierdzia w encyklice „Dives in misericordia”*, tamże, s. 76–81; X. Léon-Dufour, *Słownik teologii biblijnej*, Poznań 1985, s. 479–481.

pierwsza i bardziej podstawowa. Miłość niejako warunkuje sprawiedliwość, a sprawiedliwość ostatecznie służy miłości. Ów prymat, pierwszeństwo miłości w stosunku do sprawiedliwości (co jest wyrazem znamienym całego objawienia) ujawnia się właśnie poprzez miłosierdzie¹⁵ Miłość zatem, według Papieża, staje się warunkiem sprawiedliwości Bożej, wartością nadrzędną, gdyż zawiera w sobie wyjątkową formę całkowitego przebaczenia, które właśnie swoje uzasadnienie znajduje w Bożej miłości i miłosierdziu.

W ten sposób Jan Paweł II — w oparciu o Stary Testament — przybliżył nam jedną z największych prawd o Bogu jako Ojcu miłości. Papież w sposób systematyczny przedstawia nam jej źródło oraz rozwój na poszczególnych etapach zbawczej ekonomii Boga. I tak dla Jana Pawła II już samo dzieło stworzenia świata, a szczególnie człowieka, jest wynikiem Bożej miłości.

Żywym obrazem działania miłosierdzia Bożego i Jego miłości są dzieje narodu wybranego, zarówno jako wspólnoty, jak też i poszczególnych jednostek, tworzących tę społeczność. Na znak tego Bóg przychodzi z pomocą swojemu ludowi uwalniając go w cudowny sposób z niewoli egipskiej, a następnie zawierając z nim Przymierze. Prawo, które wraz z zawartym Przymierzem zostało dane Izraelowi jako norma regulująca jego obyczajowość i życie w państwie, stało się kolejnym przejawem Bożego miłosierdzia. Z jednej strony wytyczyło ono narodowi wybranemu drogę jak najwierniejszej realizacji Bożych planów, z drugiej zaś — gdy lud ten sprzeniewierzył się Bogu poprzez odstępstwa od Prawa Przymierza — Bóg, kierując się miłością i miłosierdziem, powoływał proroków, aby głosili Jego wolę, wzywali na drogę powrotu do prawdziwego dobra i utrwalali wiarę w Boże przebaczenie. Dlatego też szczególnie cenna wydaje się w tym momencie myśl Papieża eksponująca rolę człowieka, który właśnie na płaszczyźnie doświadczania tej miłości i miłosierdzia wchodzi w ściśle osobisty kontakt z Bogiem, znajdujący wyraz najpierw w wierze, a następnie w usilnej modlitwie do Jego miłosierdzia. Tak więc — zdaniem Jana Pawła II — Boża miłość i miłosierdzie stają się płaszczyzną nie tylko poznawania Boga i sposobów Jego działania, ale równocześnie stają się ważnym miejscem osobistego doświadczania Jego obecności i istotnym warunkiem dynamicznego zorientowania na Niego całego ludzkiego jestestwa.

Historia Izraela jest — według Papieża — dowodem na to, że w Bożej ekonomii działania miłość i miłosierdzie stają się wartością pierwszo-

¹⁵ DM III,4; por. J. Majka, *Miłosierdzie jako zasada społeczna w świetle encykliki „Dives in misericordia”*, w: Jan Paweł II, *Dives in misericordia. Tekst i komentarz*, Kraków 1981, s. 181–183; Homerski, *Dialog z Bogiem miłosierdzia*, s. 57–67; K. Kasperowicz, *Pojęcie miłosierdzia w encyklice „Dives in misericordia”*, w: Jan Paweł II, *Dives in misericordia. Tekst i komentarz*, Kraków 1981, s. 71–73.

rzędną, warunkującą Jego sprawiedliwość. Sama zaś sprawiedliwość także służy miłości i miłosierdziu Boga okazywanym człowiekowi. Tak zaprezentowana w Starym Testamencie idea miłości i miłosierdzia pozwala Papieżowi dostrzec rolę Maryi w tajemnicy odkupienia. Funkcjonuje w niej Ona jako Matka Syna Bożego, a zarazem Ta, która stała się pierwszą i najważniejszą spadkobierczynią Jego miłości i miłosierdzia.

Prawdy o Bożej miłości i miłosierdziu, przedstawione przez Jana Pawła II w oparciu o wybrane teksty Starego Testamentu, dają nam wyczerpujący obraz ich istoty, źródeł oraz historycznych przejawów, jak również wskazują na ich aktualność i fundamentalne znaczenie w dziele misyjnym Kościoła Chrystusowego. Pozwalają nam również dopatrywać się nadprzyrodzonych związków tej Tajemnicy, która swą genezę sięga początków dzieła stworzenia, a poprzez historię narodu izraelskiego staje się zapowiedzią pełni objawienia się miłosiernego Boga w Nowym Testamencie. Izrael jako naród wybrany przez Boga, aby ukazywać w szczególny sposób Jego plan miłości wobec świata i człowieka, jest wspólnotą, w której dziejach została objawiona misja głoszenia woli Boga, a której celem ostatecznym było i jest zbawienie.